NAUČNA ISTRAŽIVANJA GENOCIDA U FUNKCIJI KONSTITUIRANJA NAUKE O GENOCIDU*

Sažetak: U ovom tekstu predmet razmatranja su bitni činioci konstituiranja nauke o genocidu, predmet i metod nauke. Bitnu komponentu svake nauke čini i njen naučni jezik, koji se sastoji od pojmova i termina, čije je značenje u sistemu nauke strogo određeno. Posebna pažnja je posvećena društvenoj pojavi – genocidu, kao empirijskoj pojavi društvene stvarnosti, koja se može izučavati i koja se naučno izučava sa stanovišta raznih nauka i naučnih disciplina. S obzirom na to da se radi o društvenoj pojavi, pošto su njeni subjekti – nosioci ljudi, a i žrtve genocida su ljudi, i koja kao pojava ima svoju strukturu i koja se shvata i definiše kao proces, to je ona kao društvena pojava i proces po svim bitnim činiocima i odredbama prvenstveno i pretežno predmet društvenih nauka, odnosno društvene nauke - nauke o genocidu, posebne i samostalne u sistematici društvenih nauka. U brojnim naučnim i drugim tekstovima, uz pojavu genocida se spominje i pojava i pojam holokausta, što je zahtijevalo da ukažemo, prije svega, na terminološku razliku imenovanih pojmova, a ne na pojmovno-sadržajnu razliku.

Najproduktivniji i jedino valjan način sticanja naučnog saznanja je naučno istraživanje, te je u radu ukazano i na njegov značaj kao općeg, odnosno najopćijeg integralnog i sintetičkog metoda nauke, u okviru koje se, uglavnom, ili manje-više nužno, primjenjuju gotovo svi metodi istraživanja determinirani svojstvima pojave – predmeta, tipa naučnog istraživanja i pripadnosti nauci – naučnoj disciplini.

Ključne riječi: **genocid, holokaust, istraživanja, naučna istraživanja, značaj, nauka, nauka o genocidu**

*[1] Tekst je zasnovan na rezultatima naučnih istraživanja holokausta i genocida, najsavremenijoj metodološkoj literaturi, naučnim istraživanjima Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava Univerziteta u Sarajevu i na vlastitim naučnim rezultatima istraživanja autora. Naučni i drugi izvori saznanja i osnovna literatura i rezultati naučnih istraživanja genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava autora, u kojima su sintetizirani naučni rezultati istraživanja genocida, zbog koncepcije sadržaja časopisa i zahtjeva za reduciranje obima i dužine pripremljenog sadržaja teksta za objavljivanje, nisu integralno prezentirani.

UVOD

U svim periodima, etapama i fazama razvoja ljudskoga društva vršen je genocid i drugi oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava, nanoseći čovječanstvu velike ljudske žrtve i ogromna materijalna razaranja. Samo u 20. stoljeću više miliona civila ubijeno je na genocidnoj osnovi. Masovna ubistva i drugi zločini su dio ljudske historije i, nažalost, sastavni dio historije Bošnjaka.

Na osnovu raspoložive relevantne dokumentacije može se pratiti kontinuitet zločina u Evropi i na drugim kontinentima, uzroci, namjere, interesi i ciljevi izvršenja, oblici i načini manifestiranja zločina, kao i razmjere i dimenzije zločina. Mnoge današnje savremene demokratske države su u određenom periodu svog razvoja i historije vršile zločine.

U fundamentu najpoznatijih i danas najstabilnijih nacionalnih država ugrađeni su vjerski, građanski, krstaški i osvajački ratovi, inkvizicije, reformacije i kontrareformacije, rekonkviste, genocid i drugi oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava. U navedenim i drugim ratovima je dominirala manipulacija čovjekom i izrazita zloupotreba njegovih nacionalnih, etničkih, rasnih i vjerskih obilježja i osjećanja. U određenim ratovima i obračunima primjenjivane su razne metode, kao što su: ubistva, masovna ubistva, silovanja, ranjavanja, lomače, pokrštavanja, deportacije, prisilna protjerivanja, koncentracioni logori, gasne komore, masovne grobnice, misionarstvo, sveti ratovi, svete alijanse i dr.

20. stoljeće je, nažalost, stoljeće genocida. Različite društvene grupe (nacionalne, etničke, rasne ili vjerske) doživjele su kao takve pokušaj djelimičnog ili potpunog istrebljenja. Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora, Sandžak i Kosovo su, nažalost, očigledni dokaz i historijsko svjedočanstvo da je dvadeseto stoljeće – stoljeće genocida. Monstruozno obilježje tog stoljeća karakteriše neljudska težnja da se istrijebe određene nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe kao takve i da im se onemogući fizičko-biološki, društveni, socijalni, kulturni, faktički opstanak.

1. Bitne odredbe nauke o genocidu

Bitni činioci svake nauke i naučne discipline su njen **predmet** i **metod**. Također, bitno obilježje nauke i naučne discipline je naučni jezik, čiji su bitni činioci pojmovi, termini, oznake i simboli, kojima je u sistemu predmetne nauke strogo određeno značenja. Prema tome, predmet nauke je **genocid** kao posebna i izrazito složena, trajna, razvojna i rasprostranjena pojava društvene svarnosti, koju čine raznorodni i raznovrsni činioci objedinjeni i artikulirani u svjesnoj, voljnoj, namjernoj, organiziranoj, interesnoj, planskoj, sistematičnoj ljudskoj i društvenoj (državnoj) djelatnosti, usmjerenoj prema određenoj (društvenoj) nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj grupi kao takvoj.

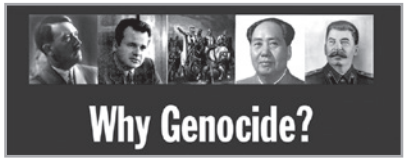
■ SAKUPLJENE LJUDSKE LOBANJE, SVJEDOČENJE O GENOCIDU – RUANDA

Genocid je najteži oblik zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava. To je najsloženija društvena pojava, pri čemu se, s tim u vezi, postavlja nekoliko pitanja, kao što su: kakva je to pojava, zašto je riječ o najsloženijoj pojavi i što je to što je čini takvom te je kvalificiramo najsloženijom. Kao što je prethodno rečeno, radi se o pojavi u kojoj su u raznorodnim komponentama prisutni raznovrsni činioci, što determinira interdisciplinarni, čak i multidisciplinarni pristup istraživanju i naučnom proučavanju genocida, sa raznih stanovišta i naučnih aspekata, te se u okviru te složene nauke, polazeći od toga, konstituišu i razne naučne discipline, kao što su: historija genocida, sociologija genocida, psihologija genocida, politika genocida, pravne nauke – naučne discipline o genocidu, ekonomija genocida, viktimologija genocida, kriminologija genocida, filozofija genocida, antropologija genocida, patologija genocida, psihopatologija genocida, prirodne nauke – naučne discipline o genocidu (biologija, fizika) itd, itd.

Osnovna polazišta i pristupi, aspekti istraživanja i naučnoga proučavanja genocida ne dovode u pitanje pravilno razumijevanje i shvatanje tumačenja značenja genocida, kao složene društvene pojave, koja se po krucijalnim obilježjima diferencira od drugih

SA OTKRIVENOG MJESTA STRADANJA

ZAŠTO GENOCID?

društvenih pojava i kao takva predstavlja predmet posebne nauke, **nauke o genocidu**, u sistematici društvenih nauka.

Genocid je, po definiciji, najteži, najkompleksniji i najgnusniji oblik zločina u historiji čovječanstva i jedna od nesumnjivo najsloženijih društvenih pojava, projektirana u vremenu i prostoru kao proces koji je rezultat (kolektivne) ideologije, politike i prakse, koji ima svoje faze, sistematski i planski karakter, širi kontekst, dinamiku i intenzitet i koji se vrši u kontinuitetu nad nezaštićenim, bespomoćnim, nedužnim i nenaoružanim žrtvama, odabranim samo zato što pripadaju nekoj, po međunarodnom pravu, zaštićenoj grupi, koja je meta – cilj napada samo zbog takve pripadnosti, kao niz međusobno funkcionalno povezanih različitih djelâ, počinjenih od velikog broja organizirano udruženih učesnika u procesu koji karakterizira planiranje, pripremanje, organiziranje i izvođenje, uz potpunu saglasnost, koordinaciju, neposredno učešće i kontrolu najviših državnih organa vlasti, što je karakteristično i za genocid nad Bošnjacima u Republici Bosni i Hercegovini na kraju 20. stoljeća. Nesumnjivo je da se radi o pojavi koju najneposrednije proizvodi i iza koje stoji najmoćniji politički subjekt – država, koja planira, priprema, organizira i usmjerava (neposredno i posredno) **masovno (masovnije) učešće naroda**. Bez masovnijeg učešća stanovništva genocid nije moguć, jer je to pojava, čije je, pored ostalog, bitno obilježje masovnost, kako na strani žrtve, tako i na strani izvršioca. Kada je riječ, ilustracije radi, o masovnijem učešću naroda u genocidu, tako je samo u genocidu nad Bošnjacima Republike Bosne i Hercegovine na teritoriji Ujedinjenih nacija – u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici, jula 1995, prema istraživanjima Vlade Republike Srpske, učestvovalo (po raznim osnovama i na razne načine) preko 25 000 osoba – pripadnika srpskog naroda.

Zločin genocida, kao pojava u ljudskom društvu, sa stanovišta posmatranja kao totaliteta, strukture, sistema i procesa može se kvalificiratii kao najreprezentativniji, sintetički i tipični najsloženiji oblik organiziranog, čak transorganiziranoga kriminala, u njegovim bitnim etapama i fazama organizacijsko-pripremnoj, izvršnoj i posljedičnoj.

Genocid je samostalna, samosvojna i prepoznatljiva društvena pojava – proces,

veoma složena, rasprostranjena i dovoljno društveno značajna pojava – proces koji se može empirijski identificirati i naučno istraživati i naučno saznavati kao jedinstvo raznovrsnog na raznim prostorima i u raznim vremenima. To je, istovremeno organizirana, ciljna i svrsishodna pojava – proces, koji po svom sadržaju, usmjerenosti i intenzitetu ima bitne odredbe, te kao takav se može empirijski identificirati i misaono shvatiti kao poseban društeni realitet, odnosno činilac društvene stvarnosti, koji se razlikuje od drugih društvenih realiteta – pojava i procesa u ljudskom društvu.

NA MJESTU IZVRŠENOG GENOCIDA – RUANDA

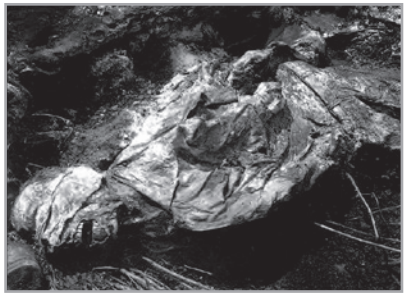
FORENZIČKA OBRADA LJUDSKIH OSTATAKA U SREBRENICI

Imajući u vidu predmet nauke uopće, osnovano se može govoriti o **nauci o genocidu**, čiji je predmet istraživanja i naučnoga proučavanja općost, pravilnost i zakonitost kretanja i razvoja pojave zločina genocida, s ciljem njenog naučnog objašnjenja i naučne prognoze. Posmatrajući nauku o genocidu kao složenu, posebnu i samostalnu nauku, koja se sastoji iz više naučnih disciplina, koje su istovremeno naučne discipline nauke o genocidu, ali i naučne discipline drugih nauka, shodno tome, ne može se govoriti o jedinstvenoj konzistentnoj i koherentnoj teoriji posebne i samostalne nauke, te je cjelishodnije izgrađivati na bazi empirijskih naučnih istraživanja i generalizacije rezultata empirijskih istraživanja i razvijati teorije srednjeg obima odnosno dometa, koje mogu poslužiti kao postulativna osnova konstituiranja jedne relativno jedinstvene teorije kao bitnog činioca nauke o genocidu.

U procesu misaone i praktične identifikacije predmeta nauke o genocidu bitno polazište su naučno-teorijske i metodološko-metodske osnove i izvori:

1. postojeće, aktuelne i savremene, naučno-teorijske definicije pojave i pojma genocid;
2. naučna i druga saznanja o genocidu;
3. naučna metodološka istraživanja genocida, pomoću kojih se dolazi do naučnih i metodoloških saznanja o genocidu kao pojavi i procesu;
4. kategorijalno-pojmovni sistem u istraživanju i naučnom saznanju genocida.

Kada je riječ o postojećim definicijama pojma i pojave genocida, potrebno je ukazati

NA MJESTU IZVRŠENOG GENOCIDA – SREBRENICA

na postojanje brojnih definicija pojave genocida, koje su usmjerene i orijentirane prvenstveno interesovanjem i interesima nauke, odnosno naučne discipline, za čije potrebe se vrši definiranje i izvodi definicija. Zbog navedene činjenice se i ne može govoriti o jedinstvenoj definiciji, iz tog razloga što svaka nauka, odnosno naučna disciplina, naglašava posebnost i specifičnost odredbi shodno njenom predmetu istraživanja i potrebama sopstvenog, funkcionalnog i svrsishodnog naučnog saznanja. Ne postoji potpuna i puna saglasnost autora o definiciji naučnoga pojma i društvenog realiteta genocida. Imajući u vidu da je naučna definicija vrhunski domet naučno-istraživačkog rada, te da ona predstavlja početak i kraj procesa naučnog saznanja, da se definicijom manifestira stečeno naučno saznanje, kao i da je definicija osnov za klasifikaciju, kojom se ostvaruje potpunije i dublje naučno saznanje, koje se shvata kao početni oblik mjerenja, to se pitanju problema naučne definicije pojave i pojma genocid mora vrlo pažljivo pristupiti. U tom smislu, metodologija nauke – naučne discipline utvrđuje bitne norme, pravila, kriterije, principe i odredbe valjane logičke i naučne definicije, što nas obavezuje da kodificirana, općevažeća i prihvaćena pravila moramo poštovati i istovremeno uvažavati bitne odredbe genocida, njegove posebnosti i specifičnosti, kao društvene pojave i procesa, koji je predmet posebne nauke.

Prema tome, zadatak metodologije je da osigura uvjete izgrađivanja i verifikacije valjane definicije predmeta nauke o genocidu, ali ne samu izgradnju definicije. Taj zadatak pripada teoriji nauke i naučno i stručno zasnovanoj praksi. Kako smo to prethodno naveli, metodologija nauke, odnosno naučne discipline, utvrđuje pravila logički valjane definicije, koja treba ispuniti svaka naučna definicija, ili bar ona koja pretendira i teži konstituiranju valjane logičke i naučne definicije. Pri tome valjana definicija pojma i termina, a time i realiteta koji se zamišlja i iskazuje odgovarajućim pojmom i terminom, omogućava utvrđivanje kriterija njegove klasifikacije, kao osnove dubljeg i potpunijeg saznavanja i saznanja pojave i procesa – genocida, koji je predmet posebne i samostalne nauke i predmet naučnog istraživanja.

U nauci i naučnoj metodologiji postoje razne vrste definicija, pa u ovom slučaju

pristupamo utvrđivanju osnova konstituiranja definicije genocida. Analizom dosadašnjih brojnih definicija genocida kao društvene pojave i procesa, došli smo do općih i zajedničkih odredbi spomenutih definicija, a to su:

1. postojanje namjere kao oformljenog opredjeljenja za određenu djelatnost, čiji je cilj genocid;
2. neophodnost postojanja sistema i organizacije za (iz)vršenje genocida;
3. subjekti, individualni i kolektivni, ideološki i operativni, u planiranju, pripremama, organiziranju i izvršenju genocida;
4. motivi, interesi i ciljevi subjekata nosilaca genocida;
5. metode i sredstva koja se koriste u aktivnostima vršenja genocida;
6. žrtve i obilježja žrtava genocida;
7. efekti - posljedice, odnosno rezultat(i) genocida;
8. odredbe prostora i vremena u kojima se vrši genocid.

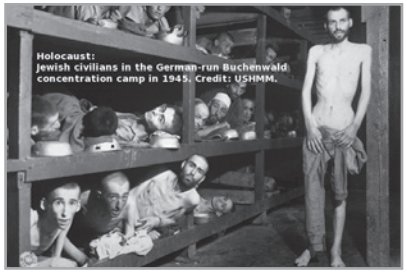
NA MJESTU GENOCIDA – RUANDA

OTKOPAVANJE MASOVNE GROBNICE – SREBRENICA

Navedene bitne zajedničke odredbe raznovrsnih definicija nesumnjivo mogu poslužiti kao osnov pristupa izgrađivanja i formiranja operacionalno radne definicije genocida sa stanovišta potreba i zahtjeva konstituiranja, razvijanja i razvoja nauke o genocidu, odnosno samostalne posebne nauke u sistemu nauka uopće. Ovim pitanjem i problemom nauka se ozbiljnije počela baviti osamdesetih, odnosno devedesetih godina 20. stoljeća, čemu su posebno doprinijeli događaji u Republici Bosni i Hercegovini na kraju 20. stoljeća – agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima. To je doprinijelo pojavi dinamičkih kvalitativno-kvantitativnih naučnih i drugih istraživanja genocida u Evropi i u svijetu, posebno – holokausta. Imajući u vidu vrijeme u kojem je nauka ozbiljniju pažnju posvetila problemu definicije genocida i njegovog naučnog istraživanja, ozbiljan i odgovoran posao naučnim poslenicima na ovim pitanjima tek predstoji.

O genocidu ne postoje potpuna i cjelovita naučna saznanja, koja tretiraju predmetnu problematiku. Međutim, postoje određena stručna saznanja kao oblik konkretizacije

HOLOKAUST – JEVREJSKI CIVILI U NACISTIČKOM LOGORU BUCHENWALD

HOLOKAUST – TIJELA JEVREJSKIH CIVILIA U NACISTIČKOM LOGORU DACHAU

naučnih saznanja u praksi. To najbolje potvrđuje i ilustruje postojanje definicije genocida u *Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida* (Generalne skupštine Organizacije ujedinjenih nacija) iz 1948, koja spada u korpus najznačajnijih međunarodno-pravnih dokumenata, u tekovine ljudske civilizacije, kao rezultat iskustva međunarodne zajednice iz holokausta i genocida u Drugom svjetskom ratu, u kojoj je data normativna definicija genocida, a koju su preuzela skoro sva nacionalna zakonodavstva, uvršatavajući je u nacionalne zakone u procesu i postupcima pravne prakse.

Osnov za shvatanje i definiranje predmeta **nauke o genocidu** je relativno posebna, samostalna i izdvojena pojava genocida u društvenoj stvarnosti, koja se empirijski može otkriti, identificirati i misaono shvatiti i kao takva naučnim istraživanjem naučno saznavati i saznati. Polazeći od raznorodnih i raznovrsnih strukturalnih činilaca izrazito složene pojave genocida, ona nužno zahtijeva interdisciplinarni i multidisciplinarni pristup naučnom istraživanju, što ne dovodi u pitanje valjano, jasno i dovoljno precizno definiranje pojma genocid, apstrahiranog kao relativno posebne društvene pojave koja je predmet nauke o genocidu.

2. Holokaust i genocid

Termin *holokaust* koristi se u procesu imenovanja i označavanja genocida i svih drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava, koje su nacisti i njihovi saveznici, kolaboracionisti i marionetski režimi u periodu od 1933. do 1945. planski i sistematski izvršili u različitim dijelovima Evrope, pobivši desetine miliona ljudi. Oko šest miliona su Jevreji, tj. više od polovine ukupnog jevrejskog stanovništva Evrope, od čega 1 500 000 djece.

Riječ *holokaust* korištena je kroz historiju za opisivanje raznih pokolja nad civilnim stanovništvom, za velike katastrofe, masovna ubistva, kao, primjera radi, masovni pokolji u vrijeme krstaških ratova ili zvjerstva nad Kozacima u 17. stoljeću.

Riječ *holokaust* potječe od grčke riječi *holokaustos* i sastoji se od grčke složenice korijena - *hólon*, što znači *opće, općenito, svekoliko* i *kaustón,* što znači *čisto, očišćeno, spaljeno*. Riječ *holokaustón* u starih Grka znači *žrtvu paljenicu* svim zemaljskim i podzemnim bogovima i predstavlja zanimljivu asocijaciju na nacističku težnju paganskim prauzorima. Riječ se pojavljuje u grčkom prijevodu biblijske žrtve poznate kao *olah*, što je sveto spaljivanje posvećeno u potpunosti Gospodaru, a postojala su i druga žrtvovanja u hrani.

U prvoj polovini 20. stoljeća uobičajena je upotreba riječi *holokaust* na engleskom jeziku i njome se označavaju masakri, ratovi i katastrofe.

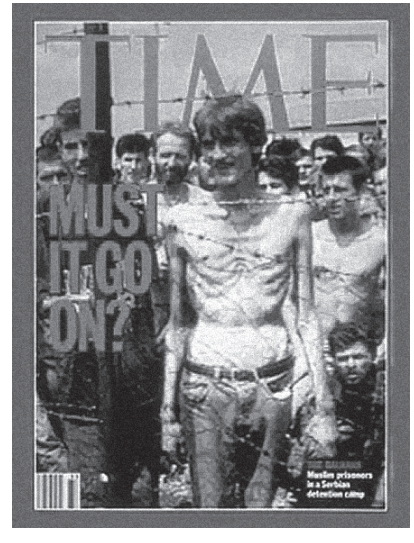
Nakon Drugog svjetskog rata riječ *holokaust* počela se vezivati isključivo za nacističko uništavanje evropskih Jevreja, te se i danas upotreba te riječi često prisvaja isključivo za opisivanje i objašnjenje nacističkoga genocida nad Jevrejima. Ipak, postoji rastuća svijest o tome da holokaust mora uključivati i pokušaje da se unište nejevrejski narodi, kao što je nacistički genocid nad Romima u okviru istoga projekta destrukcije i eksterminacije. Od tada riječ polahko izgrađuje svoj put do engleskog jezika, piše se velikim početnim slovom i u najvećem broju slučajeva odnosi se na specifičnost genocida nad Jevrejima.

U hebrejskom jeziku, i sve češće u međunarodnim krugovima, ukoliko se želi naglasiti specifično jevrejska komponenta holokausta, koristi se riječ *šoa,* također biblijskoga porijekla, koja označava *nevolju, nesreću, veliku katastrofu*. Ta se riječ prvi put pojavila u jednom novinskom članku na hebrejskom jeziku, objavljenom u Jerusalimu 1940. Država Izrael je 1951. uvela praznik *Jom ha-šoa* kao *Dan sjećanja na sve žrtve holokausta.*

Danas riječ *holokaust* primarno označava planski i organizirani, od države i njenih organa vlasti, nacistički genocid nad evropskim Jevrejima, a u širem značenju i organizirano istrebljivanje drugih (ciljnih) grupa, prvenstveno Roma, koje su od 1933. do 1945. u Njemačkoj i okupiranoj Evropi a provodila nacistička Njemačka i njeni saveznici i kolaboracionisti. Jevreji su bili primarne žrtve nacističkog režima. Romi i razni slavenski narodi, također, bili su određeni – ciljani za uništenje ili desetkovanje

GENOCID – BOŠNJAČKI ZATVORENICI U LOGORU TRNOPOLJE KOD PRIJEDORA

GENOCID – BOŠNJAČKI ZATVORENICI U LOGORU OMARSKA

ZATVORENICI U LOGORU MANJAČA

zbog nacionalnih, etničkih ili vjerskih razloga. Milioni drugih ljudi, uključujući homoseksualce, ljude sa mentalnim ili fizičkim hendikepom, političke i vjerske protivnike (Jehovini svjedoci, naprimjer), sovjetske ratne zarobljenike, poljsku aristokratiju i intelektualnu elitu, također, doživjeli su nezamisliva ugnjetavanja i smrt pod nacističkim režimom. Vodeći autoriteti i istraživači holokausta, uključujući prof. dr. Israela Charnya, saglasni su u tome da se riječ *holokaust* ne može i ne smije izdvajati iz konteksta drugih genocidnih pokolja nad ostalim nacionalnim, etničkim, rasnim, vjerskim ili drugim grupama.

Uvažavajući mišljenje naučnog autoriteta kao što je Charny, a na osnovu poređenja i analize bitnih definicija realiteta i pojmova holokaust i genocid, očigledno je u pitanju terminološka, a ne bitna suštinska sadržajno-pojmovna razlika. Naime, ono po čemu se pojava genocida, pored genocidne namjere, ideologije i politike, koje predstavljaju bitne odredbe svakoga genocida, imenuje i označava terminom *holokaust* jeste činjenica da je uništavanje Jevreja od strane nacista nesumnjivo najsistematičniji pokušaj sprovođenja *totalnog* i *potpunoga* genocida. Holokaust je bio i ostao arhetipski transformativni događaj u historiji zapadne civilizacije koji je proizveo ono što nijedan genocidni događaj prije njega nikada nije – gnusne zločine masovnog uništenja ljudskih života, zahvaljujući jedinstvenosti ideologije i politike ubistava od dobro organizirane države, izvanredno naprednih ljudi i civilizacije koja je od najboljih sredstava i tehnologije počinila plansko masovno istrebljenje ljudskih bića. Prema tome, po svim bitnim odredbama pojave realiteta između genocida i holokausta i obrnuto, kao što je prethodno istaknuto, ne postoji sadržajno-pojmovna, već terminološka razlika, pri čemu treba imati u vidu činjenicu da se holokaust (uništavanje i istrebljenje Jevreja, odnosno genocid nad Jevrejima) često objašnjava kao *jedinstveni (genocidni) događaj u svjetskoj historiji,* što on u suštini i jeste. Da ne bismo bili pogrešno shvaćeni, ovim razmatranjem ne želimo, niti možemo, niti hoćemo praviti razlike među genocidima, a pogotovu ne utvrđivati hijerarhiju njihovoga poretka.

3. *Naučni i društveni značaj istraživanja genocida*

U najsavremenijoj metodološkoj literaturi saopćene su definicije istraživanja i naučnih istraživanja, na osnovu kojih se po određenim kriterijima izvode određene klasifikacije. Tako se u najširem smislu riječi pod istraživanjem podrazumijeva složen sistem raznovrsnih aktivnosti (umnih odnosno mentalnih, psihičkih, fizičkih, tehničkih i dr.), usmjerenih na sticanje i potvrđivanje istinitog saznanja o određenim predmetima društvene stvarnosti u raznim sferama ljudskog i društvenog života. Najsavremenija metodološka literatura istraživanje shvata kao složenu, namjernu, organizirano ciljnu i svrsishodnu djelatnost usmjerenu na sticanje istinitog saznanja u bilo kom predmetu društvene stvarnosti – realnosti: činu, radnji, situaciji – stanju, ponašanju, djelovanju, odnosu u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Navedena definicija služi kao polazište u klasificiranju – razlikovanju istraživanja na:

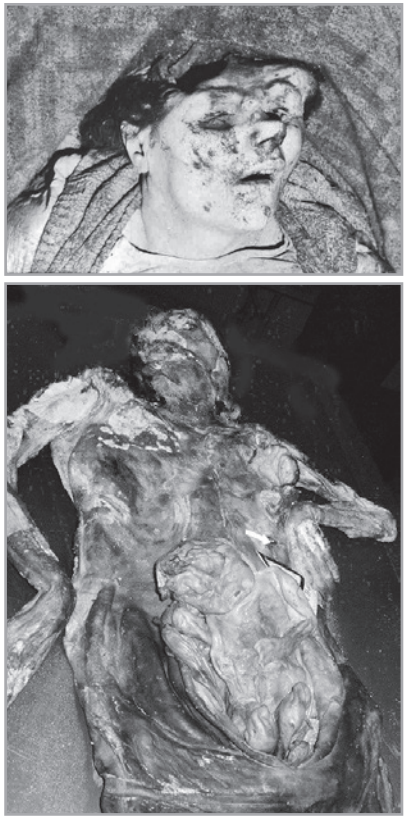
(1) amaterska (diletantska);
(2) profesionalna (stručna);
(3) naučna i
(4) kvazi-istraživanja.

Posebnu pažnju i značaj za nauku imaju naučna istraživanja, kojima se bave profesionalni istraživači – naučnici u vezi sa predmetom i metodom nauke, kojom se trajno i sistematski bave. Tako se po najsavremenijim metodološkim shvatanjima, od strane poznatih i priznatih naučnika – istraživača i metodologa široko afirmiranih, naučna istraživanja definiraju kao složen sistem intelektualnih i drugih djelovanja, strogo predmetno i ciljno definiranih, koja se ostvaruju primjenom normi nauke o predmetu nauke i predmetima istraživanja i strogom primjenom normi metoda i metodologije nauke i istraživačkih metoda.

Naučna istraživanja imaju strogo utvrđenu strukturu i proceduru, kriterije izbora i vrednovanja i norme postupanja. Naučno istraživanje je najosnovniji i najopćiji sintetički

ZATVORENICI U LOGORU TRNOPOLJE

ŽRTVE GENOCIDA – IZMASAKRIRANA ŽENA I UBIJENA TRUDNA ŽENA PRONAĐENA U MASOVNOJ GROBNICI U SREBRENICI

metod nauke, odnosno naučni metod. Ono se odvija po određenim etapama i fazama, počev od opažanja i zapažanja društvenoga problema u društvenoj stvarnosti i njegovog evidentiranja, identifikacije i artikulacije istraživačkog, odnosno naučnoga problema, izrade projektnog (istraživačkog) zadatka i izrade idejne skice, nakon čega se na rezultatima projektnog zadatka i idejnoga projekta započinje sa izradom naučnoistraživačkoga projekta i vrši njegovo pretestiranje i verifikacija, a zatim na bazi njega, organizira realizacija naučnog istraživanja. Realizacija naučnog istraživanja zahtijeva savjesnu i odgovornu primjenu istraživačkih metoda, njihovih istraživačkih tehnika – instrumenata i postupaka u procesu prikupljanja podataka o predmetu istraživanja, sređivanje i obradu pribavljenih podataka i zaključivanju na osnovu njih. Stečeno saznanje naučnim istraživanjem se prezentira korisnicima rezultata istraživanja u formi izvještaja o istraživanju, odnosno rezultatima istraživanja.

U klasifikaciji tipova istraživanja dominiraju teorijska i empirijska naučna istraživanja. Konceptualizacija i projektovanje, odnosno izrada projekta istraživanja bitna su komponenta naučnih, naročito empirijskih istraživanja, koja povezuju teorijske i empirijske odredbe u jednu cjelinu, odnosno povezuju teoriju i praksu istraživanja i omogućavaju izvođenje i formiranje sistema valjanih i pouzdanih, induktivno-deduktivnih zaključaka.

Problem istraživanja, njegova svojstva, značaj i podobnost za istraživanje, a naročito predmet istraživanja, determiniraju tip naučnog istraživanja i metode istraživanja.

Genocid je najsloženija empirijska pojava u društvenoj stvarnosti. Kao takva, ona je predmet nauke o genocidu u okviru kojeg postoji mnoštvo problema i predmeta istraživanja koji determiniraju empirijska naučna istraživanja, koja je nezamislivo valjano naučno osmisliti i realizirati bez sprovođenja konceptualizacije istraživanja i izrade projekta naučnog istraživanja. Ovom prilikom nećemo ulaziti u sve moguće situacije u praksi istraživanja, varijante i modalitete istraživanja, već ćemo ukazati na tipično dvije. Prva je realizacija istraživanja bez oslonca na naučnoistraživački projekt i druga je realizacija istraživanja na osnovu samo konstruiranog istraživačkog instrumentarija, pomoću koga se vrši pribavljanje podataka, sređivanje i obrada podataka i izvođenje

zaključaka. Navedene osnovne situacije u praksi istraživanja predstavljaju značajne deformacije naučnog istraživanja, koje se manifestiraju kao kvazi-istraživanja i kvazi--rezultati istraživanja u formama falsifikata, improvizacija, i ona su u funkciji psihološko--propagandnoga djelovanja kojima se nesumnjivo iskrivljuju historijske činjenice i obmanjuje javnost.

Ostvarivanjem uvida u savremenu naučnu situaciju otkrili smo i identifikovali navedene nedostatke, što je bio značajan stimulans, ali i potreba za izradom paradigmatskog modela naučnoistraživačkoga projekta u istraživanju genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava, na osnovu koga se mogu organizirati realizacije naučnih istraživanja genocida i svih drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava na planeti Zemlji.

U izradi projekta naučnog istraživanja genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava oslonili smo se na model projekta koji ima svojstva univerzalnog modela projekta istraživanja, kao i postojeća naučna saznanja o genocidu, dosadašnje istraživačko iskustvo i rezultate vlastitih istraživanja genocida. Potpuni naučnoistraživački projekt, kao naučni i operativni dokument, sredstvo je upravljanja, usmjeravanja i vođenja naučnog istraživanja.

Svaki projekt naučnog istraživanja polazi od naslova teme, kao preliminarnoga predmeta istraživanja, kojim se ukazuje na sadržaj, mjesto i vrijeme istraživanja. U projektu naučnog istraživanja moraju se obraditi sadržaji problema i predmeta istraživanja na koje obavezuju odredbe naslova teme projekta istraživanja.

Bitni dijelovi naučnog sadržaja projekta su:

- formulacija problema;
- određivanje predmeta istraživanja;
- ciljevi istraživanja – naučni i društveni;
- hipotetički okvir istraživanja – hipoteze i indikatori;
- način istraživanja;
- naučna i društvena opravdanost istraživanja i

GENOCID – POSMRTNI OSTACI LJUDSKIH TJELA PRONAĐENI U MASOVNIM GROBNICAMA U OKOLINI SREBRENICE

GENOCID – HATIDŽA MEHMEDOVIĆ SA POSMRTNIM OSTATCIMA NAJBLIŽIH U SREBRENICI

GENOCID – DŽENAZA PRONAĐENIH POSMRTNIH OSTATAKA U MASOVNIM GROBNICAMA SREBRENICE

- osnovni sadržaj operativnoga dokumenta projekta čine planovi organiziranja realizacije naučnog istraživanja – terminski plan, plan kadrova i plan materijalno-
- tehničkih i finansijskih sredstava.

Imajući u vidu naprijed navedene nedostatke u istraživanju genocida, kao empirijske pojave društvene stvarnosti, polazeći od univerzalnog modela projekta istraživanja bilo je nužno uraditi model tipskoga projekta naučnog istraživanja genocida. U metodologiji nauke formiran je model procesa istraživanja i model pojave – zamisli predmeta istraživanja, polazeći od ukupnih saznanja o ljudskom društvu i njegovoj strukturi, na osnovu čega je formiran model tipskoga predmeta istraživanja.*[1] Naučno istraživanje genocida se predstavlja i iskazuje s osloncem na model tipskoga predmeta istraživanja.

Bitni činioci saržaja modela tipskoga predmeta istraživanja su uvjeti u kojima nastaje i razvija se pojava, odnosno uzroci i razlozi nastanka i razvoja pojave genocida.

Subjekti – ljudi koji osmišljavaju, planiraju, organiziraju i izvode genocid i žrtve genocida.

Motivi, interesi i ciljevi planera, organizatora i izvršilaca genocida. Nosilac genocida je država i njen aparat vlasti. Prema tome, u pitanju je organiziran i institucionalizirani subjekt, a ne djelo pojedinaca, neorganiziranih ili *ad hoc* organiziranih grupa.

Aktivnosti, djelatnosti i djelovanja subjekata – nosilaca planiranja, pripreme, organizacije i izvršenja genocida.

Metode i sredstva koje subjekti koriste u planiranju, pripremanju, organiziranju i izvršenju genocida.

Efekti – rezultati i posljedice izvršenja genocida.

Organiziranje i realiziranje empirijskih naučnih istraživanja genocida doprinose generalizacijama rezultata empirijskih istraživanja, formiranju teorija srednjeg obima, odnosno dometa, i teorije nauke, odnosno naučne discipline o genocidu. Rezultati formirane teorije nauke, zajedno sa stručnom praksom, značajno doprinose definiranju predmeta nauke o genocidu kao njenoga bitnoga dijela.

*[1] Smail Čekić - Dževad Termiz, *Žrtve zločina u sarajevu 1992-1996,* Naučnoistraživački projekt, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007; Smail Čekić, *Zločini protiv čovječnosti i međunarodnog prava nad muslimanima (bošnjacima i albancima) u plavsko-gusinjskoj oblasti 1912-1913.* - Naučnoistraživački projekt, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2013.

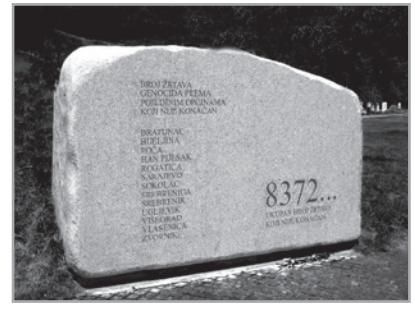
GENOCID – MEMORIJALNI CENTAR U SREBRENICI

Prema tome, dosadašnja naučna istraživanja genocida u svijetu, Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, a posebno autora ovog teksta,*[2] značajno su doprinijela izgradnji, konstituiranju i razvoju *Nauke o genocidu*. Rezultatima naučnih istraživanja genocida doprinosi se razvoju naučnog saznanja o genocidu, kao osnovnom sadržaju nauke o genocide. Ona su u funkciji određenih društvenih struktura u pravnoj praksi (tužilaštva i sudovi – domaći i međunarodni). I, na kraju, prezentacija rezultata naučnih istraživanja genocida je u funkciji razvoja društvene (uključujući i individualnu) svijesti i društvene (uključujući i individualnu) volje, društvenog ponašanja i društvenog odnosa, u sprečavanju i kažnjavanju genocida.

Kroz prethodna pitanja ovog izlaganja ukazano je na pretpostavke i potrebe zasnivanja i razvoja posebne i samostalne nauke o genocidu, pri čemu je posebno razmatran predmet nauke, o kojem se stiče naučno saznanje primjenom metoda nauke, koji (kao bitni konstitutivni činilac) obuhvata sve metode istraživanja u jednom funkcionalnom i uređenom poretku. Svim naučnim poslenicima je dobro poznato da je najopćija metoda istraživanja naučno istraživanje, shvaćeno kao proces i procedura koja se odvija po određenim etapama i fazama u kojima se primjenjuju (zavisno od tipa istraživanja) skoro sve metode istraživanja. I nauka o genocidu kao posebna i samostalna nauka ima predmet i metod nauke i posjeduje samosvojan poseban i specifičan naučni jezik, u kojem se koriste kategorijalni i drugi izvedeni pojmovi i termini, kojima je u predmetnoj nauci strogo određeno značenje i kojima se koristimo u procesu saznanja i procesima saopćavanja – saopćenja naučnog saznanja naučnoj i općoj javnosti. Dakle, naučnim istraživanjima se provjeravaju (verificiraju) postojeća saznanja, produbljuju i proširuju postojeća naučna saznanja i stiču nova naučna saznanja o predmetu i metodu nauke.

Imajući u vidu to da govorimo o nastanku i razvoju nauke o genocidu, kao složene, dinamične i razvojne nauke, u okviru koje se mogu otkriti i identificirati posebne naučne discipline, krucijalni sadržaj predmeta i metoda u svim bitnim dimenzijama i aspektima predmeta nauke i predmeta istraživanja pripada društvenim naukama, što

*[2] Detaljnije i potpunije o fundamentalnim rezultatima dosadašnjih naučnih istraživanja genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava autora ovoga teksta vidi na web-stranici: www.institut-genocid.ba

■ IZ MEMORIJALNOG CENTRA U SREBRENICI

■ GENOCID – PORTRETI NASTRADALIH U SREBRENICI

■ GENOCID – PORTRETI NASTRADALIH U KAMBODŽI (MUZEJ "TUOL SLENG")

ne isključuje postojanje i posebnih naučnih disciplina – prirodnih, psiholoških, pa čak i tehničkih nauka, o pojedinim segmentarnim i elementarnim činiocima predmeta nauke o genocidu, na čija saznanja se oslanja i čije rezultate koristi posebna i samostalna društvena nauka o genocidu, kao posebna specifična pojava u društvenoj stvarnosti.

Genocid kao najsloženiji oblik zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava je, kao što je već prethodno rečeno, empirijska pojava društvene stvarnosti koja determinira, prvenstveno i primarno po tipu naučna empirijska istraživanja, čija je bitna komponenta projekt naučnog istraživanja kao naučni i operativni dokument, naučno-teorijska i metodološko-metodska osnova planiranja, organiziranja i realiziranja naučnih istraživanja, te i izrade izvještaja o istraživanju i rezultatima naučnog istraživanja. Nažalost, kao što smo već prethodno konstatirali, mnoga empirijska naučna istraživanja su organizirana i realizirana bez projekta naučnog istraživanja ili njegovoga bitnog reduciranja i svođenja na izradu instrumenta (instrumenata) istraživanja, kojima se pribavljaju podaci, a zatim sređuju, obrađuju i analiziraju podaci, a nakon toga se pristupa izradi izvještaja o istraživanju, odnosno rezultatima istraživanja, što je najviši stepen improviziranja naučnog istraživanja i što nije u skladu sa zahtjevima normi nauke, o predmetu nauke i predmetu istraživanja, i pravilima i principima metoda, metodologije nauke i istraživačkih metoda.

U istraživanju genocida nužno je, pored ostalog, otkriti, identificirati, konstatirati i utvrditi kategorije i status žrtava genocida, oblike zločina i načine izvršenja zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava. U procesu utvrđivanja identiteta i broja žrtava genocida krucijalno je pitanje statusa žrtava genocida. Relevantni izvori saznanja i najsavremenija naučna djela iz oblasti istraživanja genocida i teških povreda međunarodnog humanitarnoga prava, uključujući i vlastita istraživanja autora ovog teksta*[3], nužno upućuju na potrebu razlikovanja pojmova civil i borac, bez kojih se ne može ostvariti produbljenije i potpunije, validnije, pouzdanije i funkcionalnije naučno saznanje. Ostvarivanje naučnih saznanja o navedenim fundamentalnim, početnim i polaznim pitanjima omogućava pružanje odgovora na dva ključna pitanja

*[3] Smail Čekić, *Istraživanje žrtava genocida sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu – Naučno-teorijska i metodološko-metodska pitanja i problemi,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava Univerziteta u Sarajevu i Kult B, Sarajevo, 2007.

svakog oružanog sukoba, a to su: *karakter oružanog sukoba i priroda zločina.* Nažalost, u praksi profesionalnih, odnosno stručnih istraživanja, a pogotovu kvazi istraživanja, evidentna je pogrešna upotreba kategorijalnih pojmova, što doprinosi bitnim greškama u procesu sticanja saznanja i utječe na njegovu pogrešnu prezentaciju (falsificiranje historijskih činjenica) i zloupotrebu u procesu njegovoga korištenja (naučnog, stručnog i svakodnevnog ljudskog i društvenog života u društvenoj stvarnosti).

Naučno saznanje, stečeno naučnim istraživanjima o genocidu, pored naučnoga doprinosa, najneposrednije je u funkciji izgradnje, očuvanja i razvoja mira, sloboda i prava, solidarnosti, uzajamnosti itd, jednom riječju, svih proklamiranih principa i vrijednosti u najvišim dokumentima Ujedinjenih nacija, čije uvažavanje i ugrađivanje u temelje ljudskoga društva osigurava razvoj boljeg i pravednijeg svijeta, kao ideala kome treba da teži savremena civilizacija, kultura i čovječanstvo.

■ GENOCID – PORTRETI NASTRADALIH U LITVANIJI (MUZEJ "GENOCIDE VICTIMS")

SCIENTIFIC RESEARCH ON GENOCIDE FOR THE PURPOSE OF ESTABLISHMENT OF SCIENCE OF GENOCIDE

Summary: This text considers essential factors in constitution of science of genocide – subject and method of science, as a separate and independent science in the classification of social sciences. In the empiric identification of phenomenon of genocide, particularly important are the theoretic definitions of reality within social reality and their characterization with appropriate terms, which constitutes categorical – notion and terminology apparatus, that is the system, as an essential feature of scientific language of Science of genocide.

Key words: **genocide, holocaust, research, scientific research, significance, science, the study of genocide**

Alija **M.** AKŠAMIJA

Iz ciklusa **SLUČAJNI PROLAZNICI III**
(1953–1970)
– dio sačuvanih negativa po granatiranju ateljea 28. 05. 1992. godine u Velešićima – Sarajevo

